

І стало світло

Про книгу

Проскурів, Меджибіж, Летичів, Новий Костянтинів. 1912 рік. Від часу останньої справи в Кам'янці минуло дванадцять років. І Якову Ровнеру знову випадає опинитися в епіцентрі загадкових подій. Звичайна недільна вечірня служба в сільській церкві закінчується незбагненим: смуга яскравого світла перекреслює небосхил і за кілька хвилин зникає. Повірити в «чудо Боже» чи в «австрійських шпигунів»? Списати все на примхи погоди чи таки дослухатися до старих хасидських оповідок? І як можна пов'язати моторошне світло з могилами Устима Кармелюка та напівлегендарного хасидського філософа Баал Шем Това? Так багато теорій і так мало відповідей, котрі б задовольнили допитливий розум проскурівського хірурга. Яків Ровнер береться за чергове розслідування, в ході якого й сам може стати злочинцем.

The background of the cover is a dark, atmospheric street scene at night. The street is paved with cobblestones and is flanked by old, multi-story buildings. A warm, golden light emanates from a street lamp in the distance, casting a long, narrow beam of light down the center of the street. In the foreground, the silhouette of a man wearing a hat and a long coat is visible, standing with his back to the viewer, looking down the street. The overall mood is mysterious and evocative.

ЮРІЙ
ДАЦЕНКО

І СТАЛО СВІТЛО...

ІСТОРІЇ ПРОВІНЦІЙНОГО ХІРУРГА

КСД

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
2021

ISBN 978-617-12-9169-0 (epub)

Жодну з частин цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва

Електронна версія зроблена за виданням:

Дизайнер обкладинки *Владлен Трубчанінов*

Даценко Ю.

Д21 І стало світло... : роман / Юрій Даценко. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2021. — 336 с.

ISBN 978-617-12-8924-6

Летичівський повіт, 1912 рік. Проскурівському хірургові Якову Ровнеру знову випадає нагода опинитися в епіцентрі загадкових подій. Звичайна недільна вечірня служба в сільській церкві закінчується незбагненим: смуга яскравого світла перекреслює небосхил і за кілька хвилин зникає. Це «чудо Боже» чи, може, підступи «австрійських шпигунів»? Як це сприймати? Вважати примхою погоди, пов'язувати з оповідками хасидів про їхнього напівлегендарного філософа Баал Шем Това, а чи й узагалі дослухатися дивовижних побрехеньок про Устима Кармелюка? Так багато запитань і так мало відповідей... Яків Ровнер береться за чергове розслідування, в ході якого ризикує й сам стати злочинцем.

УДК 821.161.2

© Даценко Ю. Я., 2021

© Depositphotos.com / Denniro, zacariasdamata, обкладинка, 2021

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2021

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2021

Розділ 1

21 липня 1912 р., неділя. Село Гречинці Летичівського повіту

Того недільного вечора до храму зібралася тьма-тьмуца людей. Чи змудилися за тиждень за ськими-такими розвагами, а чи й справді шукали розради в Бозі, але майдан перед церковцею нагадував ярмарок. Хіба без звичного для такої місцини галасу худоби та птиці, без надривних вигуків перекупок і циганської лайки. А так — було все: і шкодливі дітиська, за ватагами яких курява здіймалася незгірше, як за валкою возів; і переморгування гуртів хлопців і дівчат; і затяті суперечки підтоптаних дядьків, котрі добряче навечерялися перед службою та потребували до задоволення тілесного ще й доброї балачки; і довірливі зітхання молодиць, що звіряли одна одній секрети болячок «по жіночому» та способів їхнього лікування.

Перед церквою вже яблуку ніде було впасти, а люд прибував. Здавалося, йди просто зараз у село, завертай до першої-ліпшої хати й неси, що забажаєш — усі Гречинці зібралися біля храму.

Отець Йосафат, що закуняв був у ризниці, стрепенувся, зачувши гук хвиль людського моря, що ритмічно хлюпали об стіни храму. Якусь мить він оговтувався, силкуючись зрозуміти, що відбувається надворі. Та голова лише віддавала тупим болем у скронях, а горло немилосердно дерло. Годилося би причаститися... Отець Йосафат спрагло ковтнув шорсткий клубок, пригадуючи, чи залишилося вино після вранішньої проскомидії¹, а тоді вирішив, що краще буде спершу з'ясувати джерело незвичного шуму. Хтозна, що коїться за стінами, не дай, Боже, якої біди.

— Добровечір, отче!

Не встиг отець Йосафат рипнути церковними дверима, як утямив, що про вино доведеться забути — правити вечірню напідпитку сьогодні не вдасться. До одвірка прихилилося кілька парубків, котрі безсовісно щирилися просто йому в обличчя. Поблизьким натовпом розлилася насторожена мовчанка, яка, проте, не встояла перед хвилями, що накочувалися зоддалік, і за мить людське море знову вирувало, хлюпотіло та бризкалося навсібіч краплями теревенів.

— Добр... — почав було отець Йосафат, але вчасно схаменувся, прокашлявся й солідним басом, як годиться, прорік. — Мир тобі, отроче Павле. Негоже церкву святу плечем підпирати. Господь Бог і без тебе встановив її рівно.

Парубок випростався, але, як зауважив отець Йосафат, не так уже й прудко, чим заслужив на згадку в проповіді. Добровільна пожертва творить дива, тож якщо отрок Павло буде ниньки смиренним і богобоязливим, обійдеться без гріха.

Утім пожертва мирян, навіть без отрока Павла, сьогодні обіцялася бути щедрою, зважаючи на те, скільки люду товклося на майдані перед храмом. Отець Йосафат аж облизався, проте відразу ж переконав себе, що то не нечистий спокусив його ласитися на гроші, а Святий Дух змусив зволожити вуста перед тим, як...

— Боже благословіння вам, миряни! — священник намагався не скривитися від спалаху болю в скронях.

Юрба загомонила, заворушилася, а потім потягнулася до церковних дверей, але без поспіху та штовханини. Люди знали, що в невеликому храмі всі не помістяться, тому наперед пропускали найстарших і шанованих: старосту з родиною, хористів, стодволітнього діда Салимона, котрий не прогавив жодної недільної служби, що б не робилося за вікнами його хати. І, звісно, бабу Секлету, котру позаочі прозивали «бабою Секретою», на що вона, загалом, не ображалася — після того, як їй пояснили значення латинського «secretarius»².

Баба Секлета, щойно опинившись у притворі, діловито заметушилася, ступила з дороги хористам, а тоді вхопила віника, чим дала змогу отцю Йосафату нарешті гідно ретируватися. До служби залишалася якась дещиця, тож отець намислив, що причаститися таки доведеться, інакше від «трубного гласу» лусне голова. Та й миряни не простять йому заплітання та спотикання, а тоді, чого доброго, вкинуть до скриньки менше, ніж збиралися. «Во славу Божу та на Святий Храм», — подумав отець Йосафат. І тільки так.

— Оксано, підемо після служби до Харишиного ставка, під верби? — «отрок Павло» геть не переймався святістю місця та години, що вже казати про спасіння душі. Та й яке спасіння, коли тобі двадцять років, а надворі буяє літо? Набагато більше зараз його цікавила Оксана — молодша дочка старости, що позирала на парубка з-під

темних брів, та при батькові не сміла відповісти нахабному залицяльникові.

— Спершу шмарклі втри, — прогув староста, розмашисто перехрестився та ступив до храму. Оксана смиренно чекала, доки слідом зайде мати та старша сестра з чоловіком. А коли вже й сама занесла ногу над порогом, відчула на руці, вище від ліктя, швидкий доторк.

— То підеш? — хлопець не вгавав, плекаючи надію розговорити неприступну кралою. Але вибрав він не надто зручне місце для розмови, бо наступної миті юрба відтіснила його від дівчини, закурила справжнім вихором і втягла за собою до храму, де вихлюпнула просто під ноги бабі Секлеті. Павло завертівся у пошуках знайомого личка, але всюди намацував поглядом лише хустки або потилиці. В храмі миттю не стало чим дихати: до важкого духу ладану та воску додався ще й людський віддих. Умить зіпрівши, парубок зрозумів, що повинен вшиватися, але ззаду все сунули й сунули люди, тож вибратися з виру здавалося неможливим, достоту, як зі справжньої морської купелі.

Та ось у храмі запала мертва тиша (Павло аж почув, як потріскують ґнотики свічок), а тоді отець Йосафат завів вечірню, і церквою попливли перегукування хорів і священника.

Хтозна, може, десь у Києві, в Лаврі, те звучало велично й тішило Господнє вухо, але тут, незважаючи на святу неділю, змагання отця Йосафата з хористами мало жалюгідний вигляд. Священник раз по раз збивався з дихання й кумедно уривав фрази, наче старі баби, що на весіллях співали пісень і не знаходили достатньо духу, аби як слід вивести останнє слово. Попри те, до співу ніхто не дослухався, вважаючи, що вже сама присутність на вечірні очищає людину від гріхів, а розбиратися в хитроплетіннях «вонмем» та «якоже» — справа попівська, а не мирська.

Хвилина минала за хвилиною, а Павло дедалі більше потерпав від страшеної задухи. Час неначе розтягнувся старим медом, а парубок уявляв себе тією нещасною бджолою, що невчасно влипла в солодкий трунок і ладналася ось-ось розпрощатися з життям. Так і він — полинув за Оксаною, запрагнув відповіді тут, зараз, і — на тобі. Бракувало ще осоромитися перед людьми, гепнувшись без свідомості.

Хлопець тихцем утирав мокрого лоба та силкувався зіп'ястися навшпиньки, нанюхуючи вгорі бодай краплю свіжого повітря. Але понад людом витав тільки густий аромат ладану, від якого паморочилося в голові. Він уже майже забув про Оксану в своїх спробах протриматися до кінця вечірні на ногах, коли під час чергових «танців» навшпиньки побачив знайому голівку.

Та лише й того, що побачив. До Оксани було не протиснутися — у невеличку церкву напхалося стільки людей, що навіть якби хто й зомлів від важкого сопуха, то однаково залишився би стояти, мимоволі підтримуваний сусідами. Зараз храм більше нагадував присінок до пекла, ніж обитель Господа. Павло завжди думав, що на небесах не повинно бути так спекотно.

— ...яко приходяху й поклоняхуся... — краєм вуха Павло чув слова отця Йосафата, не вловлюючи суті. І тільки механічно хрестився, коли храмом пробігав загальний порух, важко соваючи правицею між власними грудьми та чиєюсь спиною. От якби та спина була Оксанина! Але про таку благодать можна було лише мріяти. Як і про ковток повітря.

Павло рахував хвилини, відміряючи час квапливими вдихами. Раніше він ніколи не замислювався, як довго триває служба, а тепер, коли б хто запитав у нього, відповідь знайшов би миттєво — вічність і ще трохи. Принаймні час, за який точно вдасться сконати.

— ...і стало світло, і побачив Бог, що добре воно... — Павло навіть не помітив, як отець Йосафат перейшов на українську. Отже, почалася прикінцева частина вечірні, де священник завжди напучував селян, нагадував прописні істини, щоразу відчутно забираючи в бік добровільної пожертви. Та ж, як відомо — «світло» і «люба Господу». А, отже, зовсім незабаром можна буде нарешті забути про задуху та на повні груди хапнути свіжого повітря, напоеного ароматами липневого надвечір'я. Щоб він іще коли дав такого маху — не діждуться від нього. Нехай уже коли постаріє, коли нічого робити буде, тоді, може, й увірує в Господа аж так, що вчашатиме до храму. Зараз же, поки молодий, не переймався Павло питаннями вічності та спасіння. Набагато більше його цікавили вечорниці, розлогі верби понад недвижним плесом Харишиного ставу, а особливо — Оксана. Ох та Оксана... Павло вкотре зіп'явся навшпиньки, немов солдат у строю, що виглядає наближення государя імператора. Але така близька

і водночас далека й недосяжна дівоча голівка була в сто крат дорожча та важливіша йому, аніж якийсь там імператор.

Протяжний спів із хорів скинув Павла з небес на грішну землю — ось нарешті й кінець. Зараз треба буде вчасно вивернутися й добряче вчепитися за куток, аби натовп знову не підхопив попід білі рученьки та не поволік до скриньки на пожертву. Дарувати отцеві Йосафату зайву чарку Павло не збирався. Як, власне, не збирався й вистоювати вечірню службу, але коли вже Господь так учинив, що силою зтягнув його до храму, то, певно, щось таки мав на думці щодо парубка. А отже, не можна проґавити даровану Господом нагоду вкотре спробувати переконати Оксану, що вона мусить піти з ним сьогодні під верби. Ніч же яка починається!

Юрба заворушилася, рипнули відчинені бабою Секлетою двері, й люди поволі затупцяли, кожен на своєму місці. Немов розганялися. Та для того, аби набрати потрібну швидкість, треба було кілька хвилин чеберяти ногами, не здвигаючись ані на п'ядь. Павло здивувався — можна просто постояти. Аж ні, люди терпляче тупцяли, наче химерні механічні іграшки, поволі сунучись до скриньки й звідти — до виходу.

Павло знову заметався поглядом по головах, обличчях, хустках, доки не виловив ним ту, через котру останні кілька тижнів не міг спати. Ні, Господь таки не даремно запроторив його в задуху — Оксану відтерли від батька з матір'ю, і дівчина, безпорадно озираючись, разом із людським струмком поволі наближалася до нього.

— Оксано... — Хлопець притьмом присусідився збоку, втягуючи голову в плечі, аби його голену потилицю не уздрів староста й не завадив усій справі. — Я на твою відповідь і досі чекаю.

— Геть так усю службу й чекав? — Оксана всміхнулася, і Павлові потепліло на серці.

— А ти як гадала? Геть-чисто від початку та до кінця тільки-но про це й думав.

— Про що — «про це»? — схилила голову набік дівчина.

Павло поперхнувся відповіддю і мало не полетів шкереберть через поріг, зачарований раптовою лагідністю. Чи то він справді став любим Оксані, чи дівчині замакітрилося в голові від нестерпної задухи і вона не відає, що говорить.

Та де там «не відає»! Павло обережно — самими пучками — торкнувся дівочого ліктя в очікуванні миттєвої відмови, а то й ляпаса,

але Оксана рвучко притулилася до нього, обхопила гарячими пальчиками його замімілу долоню й палко зашепотіла на вухо:

— Павлушо, ну ж бо швидше, аби батько з матір'ю не побачили. Швидше надвір, а там із юрбою змішаємося...

— І до... Харишиного?.. — прошамкотів він, ледве ворушачи неслухняним язиком. Від солодкого дівочого подиху на щоці пошерхла, немов попечена морозом, шкіра, а потилицею брали розгін сироти.

— І до Харишиного ставу, — закінчила за хлопця Оксана. — Ніч тепла та зоряна обіцяється.

Павло безтямно підвів голову, немов уже сподівався вгледіти на небі зірки, але надвечір'я ще мінилося ніжними барвами, вряди-годи розбавленими темнішими смужками поодиноких розхристаних хмарок. До справжніх розсипів золотого небесного маку було ще кілька годин, але хто й коли казав, що цілуватися можна лише під зорями?

Хлопець ніяк не міг надихатися вечірньою свіжістю. І геть не тому, що й досі не позбувся церковного запаморочення. Він пив прохолодне повітря уривчастими ковтками та намагався втамувати шалене серце, котре раптом зірвалося на галоп. Марно, адже до лівого боку горнулася та, від якої серце й шаленіло.

— Ну ж бо, за церкву, — мовив він дівчині, — аби біля воріт не запопали.

Оксана мовчки кивнула, і пара пригинцем чкурнула за храм. Там — те знали всі хлопці й дівчата — у паркані зяяла чимала діра, хід крізь яку вів до густих і темних бузинових хащів, з них — до комишуватого ярка, а звідти — на стежку, що поза городами краєм села збігала якраз до Харишиного ставка.

Але зроби вони це на дві хвилини раніше, не гаючись, усе трапилося б достоту так, як бачив Павло у своїх снах. Та в Господа, вочевидь, були для них на цей вечір власні плани.

— Павле! Стривай-но!

Павло смикнувся, почувши знайомий голос, і вкляк... Кликав не абихто, а Семен. Той Семен, з яким він побився об заклад, що не пізніше, як сьогодні ввечері, поцілує Оксану під вербами. І зараз бовкни друзяка перед дівчиною зайве, як вона ображено крутнеться

й... Хлопець засичав крізь зуби та розвернувся до Семена, ладнаючись попередити будь-які його слова й одразу ж відшити приятеля.

— Павлушо...

Парубок навіть не зауважив Оксаниного голосу, бо, коли Семен, що поспішав назустріч, раптом зупинився, як укопаний, і вражено витріщився на щось понад його — Павла — головою, втямив, що щось негаразд.

Юрба, яка висипала з церкви, на довгу мить затихла так, що стало чути, як на селі виють собаки. Без хвостика сотня людей одночасно німувала, туплячись у небо. А тоді наче прорвало греблю — голоси завирували, заплюскотіли, захлюпали, збираючись у височенькі хвилі.

Павло спочатку не зрозумів, що відбувається, та коли Оксана вкотре шарпнула його за рукав, нарешті подивився на дівчину й закам'янів: тепер він добре розгледів чітку смугу світла, що виринала з-за виднокола й сягала майже середини небозводу. Світло не було схоже ні на що, що хлопець стрічав до цього, і від такого усвідомлення волосся на його голові неприємно стовбурчилося, а спиною бігали мерзляки. І якщо від Оксанчиного голосу шкіра бралася приємним морозцем, якого хотілося ще й ще, то зараз тіло стрясав зовсім інший холод — неприємний і чужий.

— Павлушо, що це? — Розгублена Оксана злякано чіплялася за руку. Кількома хвилинами раніше Павло відчув би гарячий трепет від цих доторків, але зараз не знав, як на них реагувати. В голові товклися порожні думки, такі собі оболонки роздумів, що лускали, наче мильні бульбашки, щойно їх торкнешся. Жодного пояснення, жодної відповіді Павло не знаходив.

Тим часом світло яскравішало, а надворі водночас мовби темніло. Світляна річка набувала чіткіших обрисів, і тепер уже ніхто б не наважився сказати, що то йому примарилося — майже через усеньке небо тягся довжелезний яскравий промінь, який щосекунди наливався ще більшим світлом.

— Як гадаєш, Павле? Шо воно таке за їдне? — Семен нечутно наблизився й став поруч. Його погляд не відлипав від світлової смуги. Як і погляди всіх, хто в цей час був на церковному майдані.

— А я знаю?

— Десь від Меджибожа ³ тягнеться ніби...

Павло закрутив головою, орієнтуючись. Семен мав рацію — світло вихоплювалося саме з боку Меджибожа. Одначе що з того здогаду?

— Від Меджибожа, — кивнув він. — Але це нічого не пояснює.

— Вояки мудрують щось, — спробував авторитетно заявити Семен, але голос його тремтів, від чого весь авторитет ішов псові під хвоста.

Павло цікавився технікою і військовою справою, тому Семенів «авторитет» його аж ніяк не вразив. Тим паче, що він дуже сумнівався у причетності до променя військових.

— Це ж якої потужності прожектор треба... — пролунав іще один голос. Павло обернувся й пополотнів: поряд із ними стояв староста з дружиною. Обоє витріщалися в небо. — Мільйон свічок. Або й більше.

— А струм звідки? — почувся ще чийсь голос.

— А про лямпу ти подумав? — додався ще чийсь.

— Таких лямп не виробляють, — хтось так само, як і Павло, спробував показати авторитет, але сумнів у голосі взяв гору над упевненістю.

— То в нас, може, й не виробляють. А австріяки, кажуть, і не таке зробити здатні.

— Хто каже? Ти хоч раз живого австріяка бачив?

— А навіщо мені його бачити? Я й Бога живого не бачив, але ж до церкви ходжу!

— А в церкві отець Йосафат тобі щоразу говорить «не согріши», а ти горілку п'єш і на чужих жінок задивляєшся.

Юрбою пробігся нервовий сміх. Люди намагалися жартувати, але жарти ці звучали вбого, бо голоси жартівників тремтіли від погано прихованого хвилювання. Ніхто з присутніх не міг пояснити чудернацького видовища насамперед самому собі. А невідоме завжди викликає якщо не страх, то принаймні пересторогу.

— ...і узряше чудо Господнє... — від храму долетів голос отця Йосафата. Всі, немов за командою, крутнули головами до священника, наче шукали в того пояснення. Чи хоча би поради.

— Ви впевнені, отче? — у голосі старости звучало неприкрите вагання. — Чи ж являтиме Господь диво отак-о просто посеред?.. — він не закінчив речення і просто махнув рукою в бік світлової доріжки.

— А той, хто сумніватиметься в силі та мудрості Господа Бога нашого... — грізно завів отець Йосафат, проте не встиг завершити, як

промінь раптом різко шарпнувся і просто «впав» за видноколо. Неначе незрима рука, яка тримала титанічний ліхтар, опустила його додолу.

— От вам і все диво, — пробурмотів хтось невидимий у юрбі, вочевидь під'юджуючи священника, але той не зважав на нахабу.

— Восьма і тридцять вісім хвилин... — зачувся ще чийсь голос, у якому Павло впізнав корчмаря Саливона. Той стискав у руці срібну цибулину годинника та пильно вдивлявся в стрілки. — Рівно чверть години світило, хороба.

— Га? — голови знову синхронно крутнулися. Тепер об'єктом загальної уваги став корчмар.

— Кажу, що як тільки цю хоробу побачив, — Саливон тицьнув пальцем у потемніле вечірнє небо, — так одразу по годинника поліз. Хвилини не минуло. Почало воно світити о двадцять третій хвилині по восьмій. Щоб я з цього місця не зійшов! А щезло о восьмій годині й тридцять восьмій хвилині. У мене годинник точний!

Юрбою знову прокотився різноголосий гомін. Усі обговорювали таємничі покази Саливонного годинника та п'ятнадцять хвилин неймовірного світла на вечірньому небі.

— П'ятнадцять хвилин, — багатозначно зронив Павло. — А немов якась мить промайнула. Не спам'ятався.

І справді — чверть години збігла геть непомітно. Наче щойно він разом з Оксаною випірнув із задушливих нутрощів храму, як виявляється, що вже сплигло аж п'ятнадцять хвилин! Чверть години тупцяння на одному місці. Та за цей час вони змогли б дістатися якщо не Харишиного ставка, то першої греблі напевно!

— Ну, повитріщалися та й годі, — прогудів раптом староста. — Оксано, не думай мені чкурнути... Час додому.

— Але ж тату, — судячи з дівочого голосу, Оксана намислила те саме, що й Павло. Кляте світло з неба вкрало в них чверть години, за які вони б ушилися подалі від церкви та батька.

— Не татай! — староста був категоричним, а це означало, що жодні вмовляння не подіють. Залишилося тільки скоритися й чекати на наступну нагоду. Дівчина кинула прощальний сумний погляд на Павла, котрий м'яв у руках кашкета, ніби волів вичавити з нього вчорашній день. Хлопець нишком знизав плечима й усміхнувся кутиками губ, мовляв: якось воно буде. Але Оксана вже відвела погляд. Надворі стрімко темнішало.

Люди розбивалися на купки й поволі розходилися із церковного майдану. І в усіх на язиці крутилося дивне небесне світло. Кожен намагався пояснити його природу й походження, кожен розмірковував про новітню техніку та про можливості її застосування.

— А ти як думаєш, Павлушо? — Семен видобув із кишені жменю насіння та сплюнув перші шкаралупки.

— Га? — юнак стрепенувся, повертаючись до дійсності. — Ти про що?

— Та все про те саме, — Семен мотнув кулаком із насінням у бік крайнеба, звідки нещодавно вихоплювався світловий промінь. До них підступили ще двоє парубків і дехто з дядьків, які, вочевидь, не квапилися після вечірні додому.

— А-а, — відмахнувся Павло. Він і досі не йняв віри, що прогавив щойно таку змогу. Хтозна, коли випаде чергова нагода заговорити з дочкою старости. — Та мені що до того?

— А я все ж так гадаю, що то вояки у Меджибожі якусь таку машинерію зладнали, що в небо світить, — подав голос один із дядьків.

— Точно, — підтакнув йому другий. — Чув я, там у них скоро муштра якась особлива буде. От і зладнали.

— А для чого ж таке знадобиться? — не вгавав Семен.

— Може, аби єропланам у небі видко було.

— Кому?

— Єропланам, темнота! Машини, які по небу літають. Та ж у Меджибожі вояки вже дві такі машини мають!

— Ох, — похлинувся захватом Павло. Він умить забув про невдачу з Оксаною. Ще б пак: у Меджибожі — зовсім поряд — є аж два аероплани!

— Я туди своякові пшеницю возив, — продовжував між тим дядько, — то на власні гочі бачив тії єроплани.

— В небі?

— Не, на землі стояли, — кркнув дядько, розводячи руками. — Але не про те зараз. А про світло. Кажу вам точно, що то вояки щось таке нове вигадали...

Довгенько ще гомоніли селяни. Перекидалися здогадами про аероплани, військових, небесне світло, австріяків і новітні винаходи. І ніхто не зауважив отця Йосафата, що й досі стояв, притулившись до

одвірка храму, не відводив погляду від потемнілого крайнеба на південному заході та стиха шепотів:

— І сказав Бог: «Хай станеться світло!» І сталося світло...⁴

¹ Перша частина церковної літургії, на якій шляхом священнодійств із хліба й вина готують матеріал для євхаристії. (Тут і далі прим. авт.)

² Секретар, помічник, ризничий (лат.).

³ Місто на схід від Проскурова.

⁴ Кн. Буття 1 : 3.

Розділ 2

4 серпня 1912 р., неділя. Проскурів

Яків прочинив скрипучі двері та замружився від яскравого ранішнього світла. Такої погожої днини, а тим паче — у неділю, просто гріх було нидіти в чотирьох стінах. Тому, захопивши кавник і відносно свіжу газету, він вибрався на ганок, аби неквапливо посмакувати ароматним напоєм і просто поніжитися під променями неспекотного поки сонця.

Крихітний двірник перед будинком був зручний уже тим, що вдень, коли сонце підбивалося височенько та немилосердно палило землю, тут залягала приємна тінь від поблизького горіха. Уранці в цьому закутку було надзвичайно приємно зустрічати світанок і поєднувати сонячні ванни зі свіжим повітрям — найкращим доповненням міцної кави.

— Доброго ранку, Якове Соломоновичу! — двірник Славатій підніс над головою засмальцованого капелюха, котрого не скидав ані в будні, ані в свята.

— Доброго й вам, Славатію Мироновичу! — Яків вітався з двірником завжди підкреслено чемно, звертаючись тільки на ім'я та по батькові. Від цього непоказний чоловічок змінювався на виду, розправляв плечі та наче аж трохи вищав. Якову це не вартувало анічогісінько, а ось двірник, пам'ятаючи про таку повагу, щоразу намагався чимось віддячити чемному пожилецеві: то зайвий оберемок дров підкинути взимку, то бляху на даху відремонтувати після першого ж прохання, а не коли вода дзюрчатиме зі стелі, то терпляче прокидатися посеред грозової ночі, щоб відчинити ворота й провести до пана лікаря термінових пацієнтів.

Сам Яків не мав на думці жодного зиску — просто вважав, що кожна професія по-своєму почесна. І зовсім не обов'язково, до прикладу, рятувати людські життя, стоячи за операційним столом. Можна й двірником працювати так, щоб люди тебе шанували та цінували твою працю. Та й, ніде правди діти, Славатій виконував усі свої обов'язки справно, і за дванадцять років, які мешкав у цьому будинку, Яків жодного разу не пожалкував, що обрав саме його.

А попервах, коли Юшкевич запропонував йому поселитися просто через вулицю від його домівки, Яків зголосився не відразу: господар будинку аж надто прискіпливо розглядав їх із Дарцею, а ще кімнатки виявилися не надто світлими, а двір — прохідним.

Відтоді минуло багато років. Кімнати справді не були надто сонячними, проте товсті стіни чудово зберігали тепло взимку, коли надворі лютувала хурделиця. В дальньому кінці двору за рік виріс ще один будинок, від чого площа дворика трохи зменшилася, зате тепер він став непрохідним і попід вікнами більше не швендяли чужі люди. Та й Дарця вже давно була не з ним. Вони прожили разом трохи більше року, коли дівчина почала згасати і хай як намагався Яків змусити хворобу відступити — пухлина не дала дружині шансу. З того часу він не звертав уваги на жінок, усунувшись віддаючись роботі. Дарця була першим і наразі останнім його спілкуванням із прекрасною статтю. Яків погоджувався, що все може трапитися, але поки що жодна з жінок не захопила його так, як колись Дарця. Статус вдівця міцно приклеївся до нього, але він не вбачав у ньому нічого поганого — просто черговий рівень досвіду, якого може набути чоловік.

Так, багато чого змінилося за ці роки. З'явилася сивина в чуприні та вусах, окуляри зайняли своє постійне почесне місце на носі, лікарню перевели до нового — набагато кращого — приміщення, де Яків нарешті розвернувся та налагодив медичну справу, як належало. Большаков подався шукати кращої долі кудись аж до Миколаєва і навіть прислав звідти короткого листа, в якому писав, що хоче відкрити фотографічну студію. Але відтоді від приятеля не було ні слуху ні духу, і Яків уже й не сподівався, що Архип подасть про себе звісточку. Незмінними залишилися тільки візити Юшкевича, який в особі Якова нарешті знайшов цінного співрозмовника, освіченого інтелектуала й затятого матеріаліста, котрий науку ставив понад усе. Це імпонувало Юшкевичу, і чоловіки стали приятелями нерозлийвода.

Не стояла на місці й служба у поліції. За ці роки Яків безліч разів доводив цінність і потрібність медичного експерта в розслідуваннях. І на жаль, з року в рік зростала кількість злочинів у колись спокійному та неквапливому Проскурові. Якщо десять-п'ятнадцять років тому вбивство було таким самим рідкісним явищем, як візит до міста імператора, то цьогоріч поліція вже мала справу з більш ніж півдесятком справ, де фігурували трупи.

Яків мимоволі згадав моторошні події тієї далекої весни, які круто змінили все його життя⁵. І не тільки його. Здавалося, невловимий маніяк змусив стрепенутися все місто і воно більше ніколи не повернулося до свого колишнього напівсонного стану.

Але годі про минуле! Він відігнав похмурі спогади, котрі ще й досі — через понад десять років — дошкуляли йому, всівся на нагрітій сонцем ослін і нарешті пригубив каву.

— Пан Юшкевич учора заходили, справлялися про вас, — знову обізвався двірник.

— Щось переказував? — Яків учора допізна затримався в лікарні й удома був близько півночі.

— Обіцялися сьогодні зайти.

— Не говорив, коли саме?

У відповідь Славатій лише розвів руками. Щоправда, Яків не планував сьогодні нікуди вибиратися з дому, сподіваючись провести спокійний і неквапливий день. Такі дні, що випадали вкрай рідко, він називав «лінивими». Якщо вони траплялися взимку, то Яків допізна валявся під ковдрою, спостерігаючи, як на підвіконні знадвору росте товста біла накривачка, а за тепла — виносив під старого горіха крісло й тішився приємністю сидіти в затінку, насолоджуючись кавою та книжкою. Або ж провадити довгі бесіди з Юшкевичем, котрий ніколи від таких не відмовлявся. Вони обговорювали все — від архітектури до поезії, хоча, зазвичай, закінчували обов'язково медициною.

Яків відсърбнув кави і нарешті розгорнув газету, вмощуючи її поряд із кавником на невеликому столику. То було число «Подолія»⁶ понад тижневої давнини, але для розваги годилося. Яків не сподівався від газети на щось надзвичайне і просто пробігав сторінки поглядом. Не так читав, як смакував каву, роздивляючись поодинокі нечіткі світлини. Аж ось одна замітка прикувала його увагу вже самою назвою. «Викрадення сільського старости» — писало через усю сторінку, і Яків почав читати, з кожним словом заглиблюючись у текст дедалі більше. А той повідав про справді чудернацькі речі.

Стаття описувала оказію, яка сталася 24 січня⁷ зі старостою села Вихилівка Проскурівського повіту. Яків відірвався від газети та спробував пригадати географію повіту, але вже за мить прикипів до наступних рядків.

Як пізніше розповідав проскурівським поліціантам сам староста, того вечора він повертався від кума із сусіднього села. Шлях пролягав через поблизьке поле, і йому в очі впав дивний апарат, біля якого поралося двійко «панків». На запитання, чому він назвав помічених людей саме «панками», чоловік зазначив, що вони були незвично вбрані: у строї, що відливали немов металевим блиском. А хто ще в нас стежить за швидкоплинною модою, як не паничі та всілякі різні інші франти? Ось тому й здалися йому ці чоловіки саме «панками». Але йдеться здебільшого навіть не про них, а про машинерію, біля якої ці «панки» поралися. Не надто обізнаний із технічними новинками світу, староста плутався в показах, збивався на відверті бздури, але зрештою, після уточнень головного поліціанта, котрий мав вести справу, погодився, що химерна машинерія могла бути... аеропланом, хоча й дивної конструкції. На запитання, чи бачив староста аероплани до цього і чому конструкцію вважає дивною, чоловік відповісти не спромігся.

На правах сільського старости чоловік підійшов ближче та поцікавився у «панків», що сталося та, передусім, хто вони такі. Але відповіді не отримав — чоловіки продовжували вовтузитися біля апарата, ніби нікого просто не було поруч.

Староста повторив свої запитання, але й цього разу не отримав відповіді. Натомість один із «панків» дивним голосом звернувся до нього: мовляв, хто він сам буде та чого хоче.

У цьому місці слідчий у справі знову перервав оповідь потерпілого, намагаючись з'ясувати, чому голос незнайомця здався йому дивним. Відповідь звучала непевно, чоловік знову довго пригадував подробиці події, але, зрештою, заявив, що голос співрозмовника був без жодного забарвлення, беземоційний і неживий, наче замість живої людини розмовляв бездушний автомат — химерна механічна лялька. Але навіть не це було найцікавішим, адже далі почалося щось просто неймовірне.

Яків забув про каву, захоплений читанням. Літери миготіли у нього перед очима, і на якусь мить світ поза газетою для нього перестав існувати. Були лише друковані рядки, що повідомляли геть безумні речі.

На запитання незнайомця староста чесно повідомив, хто він та звідки, а тоді знову наполог, аби химерні чоловіки назвалися. Однак

і цього разу — вже втретє — відповіді не було. Натомість один із «панків» таким самим «неживим» голосом проказав, що їхній апарат зламався, і запитав, чи не був би староста таким люб'язним, аби залізи до кабіни та допомогти їм з ремонтом.

Не вбачаючи у проханні жодної загрози, оскільки навколо ще стояв білий день, а чоловіки не справляли враження надто дужих розбишак, староста забрався до кабіни.

І вкотре поліціант перервав оповідача запитанням, чому йому здалося, що небезпеки немає, та який саме вигляд мали незнайомці, котрі «не справляли враження надто дужих розбишак». Відповідь була химерною, як і всі інші до неї. Наблизившись до дивної машинерії, чоловік виявив, що «панки» насправду більше схожі на підлітків, а не на дорослих дядьків. Принаймні зростом вони не сягали старості й до плеча, однак обличчя мали аж ніяк не дитячі, що й змусило потерпілого вважати їх дорослими.

Подальші події, зображені в газеті, розвивалися так стрімко, так карколомно, що Яків забув і дихати.

Щойно староста вмовився у кріслі незбагненої машинерії, як та здійнялась у повітря і на шаленій швидкості рвонула в невідомому напрямку. Чоловік узявся кричати, кликати на допомогу, благати невідомих викрадачів змилюватися над ним, але у відповідь не почув нічого. Від благань він перейшов до погроз, сподіваючись вплинути на викрадачів по-іншому. Однак це не допомогло. Потерпаючи від страху, староста мало не накоїв біди та не вистрибнув з апарата геть, покладаючись на Боже провидіння. Тільки кволий стан урятував чоловіка від непоправного. Кілька разів він зомлівав, а, повертаючись до свідомості, бачив, що й досі мчить у просторі поміж небом і землею.

Скільки сплигло годин від моменту його викрадення, староста не відав. Однак, зважаючи на те, що надворі досі було світло, здогадувався, що сонце ще не сіло, а отже, часу минуло зовсім мало.

Зрештою, машина почала сповільнюватись і за мить різко опустилася на землю знову ж таки посеред поля. Проте поле — це відразу стало зрозуміло — виявилось зовсім інакшим. Куди занесло його лихо, староста й гадки не мав. Він похапцем, тамуючи дрож у колінах, вистрибнув на землю та припустив чимдуж, резонно

вважаючи, що краще спершу забратися від лиха подалі, а тоді з'ясовувати, куди його затарабанили підступні австріяцькі шпигуни.

Тут настала черга слідчого вставити в розмову свої репліки. До цього часу староста жодного разу не назвав викрадачів «австріяцькими шпигунами». Тоді чому тепер виникла така дивна впевненість?

І знову потерпілий довго збирався з думками, зрештою підсумувавши: літальний апарат дивної конструкції, химерна одіж, а найважливіше — манера говорити, нібито з іноземним акцентом.

А який іще акцент може бути, коли до кордону рукою подати?⁸ Ні, лише австріяки здатні готувати якусь капость, аж тут трапився він, і їм довелося терміново змінювати плани.

З реакції поліцейського було видно, що такі висновки здавалися йому не надто переконливими. Та староста, між тим, продовжував.

Зрозумівши, що погоні не чути, він нарешті сповільнив біг і за якийсь час вибрів до людського житла. А коли розпитав місцевих, де опинився, то ледве не гепнувся долу від здивування: бісова машинерія занесла його не далеко, не близько, а до Бара, який від його рідного села відділяло близько п'ятдесяти верст!

Смеркалося, і чоловік не знайшов нічого кращого, як слізно проситися на нічліг, боячись замерзнути в незнайомому місті та ще й без копійки грошей. Допомогла пристойна одіж, за якою, як відомо, стрічають. На волоцюгу він не скидався, тож ту ніч перебув у теплі. На відміну від наступної, яку довелося провести в чиємусь хліві мало не під боком у корови, щоби не задубіти з холоду.

Лише за дві доби після пригоди, виснажений і ледве живий, добрів чоловік до Проскурова, де відразу ж подався до поліції, аби сповістити про власне викрадення. І застерегти від австрійських шпигунів, котрі тільки й чигають, аби схопити чесного християнина та заволокти його понад хмари.

Нічого й казати, що у поліції на таку заяву зреагували неоднозначно. Старосту уважно вислухали, з'ясували подробиці, але справі законного ходу не дали. Бо слідчий уторопав, що за справжніми шпигунами, навіть якби такі й були, давно слід прохолов. А шукати в небі невідомий аероплан, якщо той не вигадка, то взагалі безнадійна справа.

Так і залишилося викрадення старости села історією на папері. Спочатку — у вигляді поліційного протоколу, а згодом — газетної

статті. Попри це, варто визнати, що історія таки захоплива. Яків відпив ковток схололої кави та замислився, чи міг староста вигадати все це? Звісно, що міг! Але поставало логічне запитання — навіщо? Для чого дурити поліцію, вигадуючи викрадення, якого не було? Для чого вигадувати химерний апарат, дивних людей і називати їх австрійськими шпигунами? Було в історії чимало загадок...

Яків зловив себе на тому, що починає подумки вибудовувати логічний ланцюжок розслідування справи. Робота у поліції наклала свій відбиток на його життя: тепер кожна загадка підлягала розгадуванню.

У кавнику хлюпало ще достатньо кави, щоби відкинутися на спинку й неквапливо поміркувати. Звісно, всі помисли крутилися навколо щойно прочитаної статті. Найбільш імовірно, староста справді вигадав свою історію з аеропланом. Хоча б з тієї причини, Яків ладен був заприсягтися, що взимку тільки навіжений дурень підніме в небо літальний апарат.

Яків був палким шанувальником усього нового — і у медичній науці, й у техніці, що стрімко розвивалася. Особливо в техніці. І хоча жодного разу на власні очі не бачив справжнього аероплана, проте начитався про ці надзвичайні апарати предостатньо. Та й сталося все не так уже й давно. Він навіть пам'ятав, як на початку тисяча дев'ятсот четвертого всі газети рябіли статтями про надзвичайну подію, що трапилася в грудні минулого року⁹. Саме тоді один із двох братів Райтів — Орвілл — на дванадцять секунд відірвався від землі на апараті, важчому за повітря.

Увесь світ стояв на вухах. Небо нарешті підкорено! Саме такими заголовками пістрявіли всі без перебільшення газети. І справді, з того доленосного дня розвиток авіації не стояв на місці жодної миті. Вже влітку дев'ятсот дев'ятого талановитий француз Блеріо перетнув на літаку власної конструкції Ла-Манш. Тут уже тривалість польоту не вимірювалася секундами, а відстань — кількома десятками аршин!

Сьогодні ж, і Яків знав це напевне, авіація із забавки перетворилася на необхідність і впевнено відвойовувала в неба висоту.

А зовсім нещодавно до авіаційного поступу приєднався і Проскурів. Щоправда, літаків тут іще не бачили, а ось чималеньке поле, що

розкинулося між військовим містечком у Дубовому та хутором Раковим¹⁰, пристосували під допоміжне прикордонне летовище¹¹.

Яків пригадував, як кілька разів забредав на околицю міста і роздивлявся рівненькі галявини, акуратно розмічені кілочками й натягнутими шворками. Зацікавлено спостерігав за смугастим полотняним конусом, який вказував напрям вітру, стежив за зведенням приміщень складів і невеликих ангарів для аеропланів. Утім, ще й донині жодної літальної машини на летовищі не було. Але Яків не сумнівався — чекати зосталося недовго. Адже не варто забувати, що поряд — за Збручем — інша держава. Літаки ж — чудовий засіб для ведення розвідки.

Яків задумався. А, може, не брехав староста? Може, таки зустрів австрійських шпигунів, які вимушено посадили аероплан поблизу села? Але спокою не давав час пригоди. Зимові польоти досі були практично неможливі. Однак, якщо згадати, то донедавна польоти взагалі вважали дивом... Чому б, до прикладу, тим самим австріякам не вдосконалити свої літальні апарати для перельотів узимку?

Скільки не мудруй, а до істини однаково не докопаєшся. Яків відкинув газету і зосередився на каві. Попереду був довгий і неквапливий день, коли не варто забивати голову непотрібними думками, а краще насолоджуватися чудовою погодою, спокоєм і улюбленим напоєм.

Він пригадав події минулого року, коли містом ширилися чутки про дивакуватого графа Емануеля Малинського, який нібито придбав за грубі гроші, отримані в спадок, у Франції аероплан. Там же він, мовляв, навчився керувати химерною машиною, а тепер збирався підкоряти повітряний простір, улаштувавши кілька перельотів над Волинню та Поділлям¹². Подейкували, що десь у якійсь газеті навіть було розписано за днями та датами черговість тих перельотів, але ніхто тому особливо не вірив, бо, як виявлялося, ніхто на власні очі тих газет не бачив¹³. Усе було звично, як для Проскурова: баєчки переповідали мало не всі (хоч ніхто не відав, звідки у них ноги ростуть) доти, доки ті не перетворилися на потворну незграбу, до якої кожен наступний пліткар додавав щось від себе. Спочатку Малинський із чоловіка став панночкою (вочевидь, з іменем Емануель у проскурівчан асоціювалися лише жінки), а тоді та ненаситна паночка почала літати від міста до

міста в пошуках обранця. Незабаром панянка на аероплані зробилася кільканадцятьма літальними машинами, що мчать без жодної зупинки просто навколо світу. Пліткарі відстоювали кожен свою версію, принагідно створювали все нові й нові, але всі сходилися на одному — до Проскурова вся ця катавасія прибуде в середині вересня.

Звісно, що Яків не вірив пащекуванню, але новина про графа-дивака, не спотворена нашаруваннями, його безперечно зацікавила. Знайшлися знайомці, котрі справді тримали в руках те саме число газети, де чорним по білому писалося, що до Проскурова пан Малинський планує прибути п'ятнадцятого вересня. Втім заповідливий автор статті не вказав, та й не міг вказати, де ж саме можна буде спостерігати за знаковою подією та де граф посадить свій диво-апарат. Яків вирішив із раннього ранку п'ятнадцятого стовбичити на даху, аби гарантовано помітити аероплан. Він сподівався, що літальну машину все ж роздивиться, бо на небі не буде хмар, не йтиме дощ абощо. Доля ж розпорядилася по-своєму.

Пізно ввечері чотирнадцятого по Якова на змилених конях пригнав чолов'яга аж із Олешина¹⁴ — треба було терміново їхати до дуже важкої породіллі: жінка народжувала вже майже добу. Яків миттю забув про будь-які плани на завтрашній ранок, про аероплани, дивака-графа та витрішки на даху. Людське життя завжди було для нього найбільшою цінністю, тим паче, коли йшлося про пологи.

Ситуація виявилася надскладною: довелося мати справу з тазовим передлежанням¹⁵ немовляти, що означало — обов'язковий ризик, який у гіршому разі закінчується жертвуванням чийось життям заради порятунку іншого.

Наступної доби Яків не пам'ятав. Години, хвилини та секунди злилися для нього в одну довгу й тягучу нитку, і лише коли хрипкий плач немовляти пролунав у кімнаті, коли було накладено останній шов і новонароджений хлопчисько міцно вчепився за материні груди, Яків відчув неймовірну втому, що каменем лягла на плечі.

Спав він довгі дванадцять годин, а прокинувшись, утямив, що надворі вечір шістнадцятого вересня та про всілякі аероплани можна забути.

Славатій потім захлинався, розповідаючи про ажурну конструкцію дивного аероплана, який здався йому більше схожим на повітряного

змія, ніж на літальний апарат, здатний підняти в небо людину. Яків же пропустив величезну частину історії повз вуха: утома та нервові виснаження останньої доби досі брали своє. Щоправда, після захопленого початку двірник примовк і, зрештою, зізнався, що довгоочікувана подія насправду була куцою та поймакою. Сильний вітер шарпав легким аеропланом, і той, прямуючи на посадку, ледве не черкнув крилом землею. Йшла машина низько, тож за польотом не могло спостерігати багато людей. Сам Славатій став випадковим свідком, бо рано-вранці саме їхав підводою по дрова. Загалом уже за кілька днів усі забули і про дивака-графа, і про його політ.

Яків виринав із думок, згадуючи, як за пів року знову зустрівся в лікарні з колишньою породіллею та був неймовірно щасливий потримати на руках тугенького малюка, що весело пускав бульбашки та ладнався вхопити дивного дядька за носа.

Чоловік зітхнув, мрійливо всміхнувся, аж тут... уловив вухом незрозумілий шум, невластивий місту. Він одразу вирізнув його з-поміж уже звичних звуків і застиг із чашкою в руках. Галасувало птаство, тонко шелестіло на ледь чутному вітрі листя горіха, Аптекарьською торохтіли колеса чергового воза, десь поряд чубилися хлопчиська, але до всього цього домішувався ще один незнайомий звук. Здавалося, наче десь дуже далеко працювала механічна віялка, стрекотання якої нагадувало звук крил гігантської бабки або ж сюрчання коника. Ось тільки звуки цієї невидимої віялки долинали звідкись... згори!

Яків закутив головою, вишукуючи джерело тих звуків, і здивовано осягнув, що воно рухається. Ба більше — наближається!

— Якове Соломоновичу! — від воріт гупав чобітьми Славатій. На його обличчі переляк мішався із диким захватом. Він німо роззявляв рота, наче не міг дібрати потрібних слів, і тицяв пальцем кудись убік і вгору.

— Що сталося? — Яків блискавично підвівся і відставив чашку. Очікувати можна було на будь-що. Зокрема, й на термінового пацієнта, про прибуття котрого в такий дивний спосіб сповіщав двірник. Але річ начебто була не у пацієнті.

— Там! — Славатій задихався не так від швидкого бігу, як від хвилювання. — Там... Летить!

— Що? Де? — двірникова тривога передалась і Якову. Він закрутив головою, вдивляючись в ясну ранкову блакить, і нарешті почав розуміти, що ось-ось повинно статися. Думка не встигла сформуватися — її випередив чудернацький апарат, що випірнув з-за дальніх дахів. Яків захлинувся повітрям — аероплан!

— Мерщій! — зі ступора його вивів зойк Славатія. — Драбиною — на дах!

І двірник прожогом кинувся в куток двору, де стояла прихиленою до стіни довга драбина. Яків зметикував, що Славатій має рацію — із плаского даху аероплан мусить бути чудово видно! За пів хвилини чоловіки опинилися на даху, який іще не встиг нагрітися під вранішнім сонцем. І перше, що впало Якову в очі, — це всіяні людом дахи сусідніх будинків!

Хлопчаки видиралися один одному на плечі, наче кілька відвойованих п'ядей від землі давали змогу побачити чудернацьку машину краще, дорослі дядьки прикладали долоні дашком до очей, прикриваючись від сонця. Навіть жінки й ті вдаряли руками об поли чи притискали долоні до щік від зачудування видовищем. І було з чого дивуватися — уперше від часу заснування Проскурова над містом летів справжній аероплан!

Яків прикипів поглядом до невеличкої машини й відчув дивну дрож у всьому тілі — поєднання радісного збудження та нез'ясованої тривоги. Наступної ж миті дикий хлоп'якуватий шал переміг, і Яків уже по-розбійницьки свистів разом із дітиськами, проводжаючи аероплан поглядом. Він несамовито задрив пілотові та вкладав у свист усю силу легень, наче вірив, що людина в небі зможе почути галас, який зчиняє проскурівський люд на дахах.

А люд і справді шаленів. Летіли догори шапки, зривалися наполохані зграї ворон і голубів, хлопчаки свистіли та верещали від захвату.

— На коло йде? — Славатій не відводив очей від аероплана, неначе боявся, що досить кліпнути, як чудасія зникне, розчиниться в блакиті. Літак таки точно весь час помалу забирав праворуч. Схоже було, що двірник має рацію.

— Побачимо... — замріяно видихнув Яків. На якусь довгу мить він сам став хлопчиком, для якого зникло все навколо, залишилася тільки невелика бабка у високості та стрекотання двигуна химерної машини.

Зникли тривоги та проблеми дорослого життя, відступили на задній план спогади, відсунувся у незбагненну далечінь завтрашній день з його клопотами та турботами. Зараз існувала лише тепла бляха даху, висока блакить неба і диво людської думки — аероплан.

— Кажу вам... — Славатій геть забув про згаслу цигарку в кутику рота. Вочевидь, для нього зараз також не існувало нічого, окрім літальної машини. Як і для більшості містян, які окупували дахи, дерева, балкони, вікна чи й просто стовбичили посеред хідників із задертими в небо головами.

Це міг бути зоряний час для злодіїв, адже витягти гаманця в роззяви, що витріщається на аероплан, — це справа, яку вдалося би прокрутити завиграшки. Та біда в тому, що злодії так само застигали посеред вулиць, зачаровані видовищем. На довгі десять хвилин місто випало з життя, синхронно завмерло, щоб за мить потонути в свисті та галасі.

— Цікаво, це наш чи?.. — Яків пропалював аероплан поглядом, немовби силкувався роздивитися на ньому знаки належності місту, яких, звісно, там бути не могло. Під «наш» Яків мав на увазі належність машини дванадцятому уланському Білгородському полку, що дислокувався на Дубовому. Адже якщо це так, то ангари на летовищі нарешті не порожні. Хтозна, може, літальний апарат там навіть не один?

Яків фанатично захоплювався технікою. В ній він убачав вияв усепереможного людського генія, якого не згоден був проміняти на жодного бога. Велосипеди, потяги, пароплави, автомобілі й ось тепер — аероплан! Коли ж дивовижна машина й справді квартирує в ангарі на летовищі, потрібно за будь-яку ціну добутися туди та спробувати хоча б одним оком глянути на неї, покрутитися поряд, зрештою — торкнутися. Можливо, замість «лінивого дня» влаштувати собі моціон — прогулятися на окраїну Дубового, до летовища? Але поки що так далеко сягати думкою Якову не хотілося. Всі його помисли зараз були там — із пілотом у тісній кабіні.

Славатій казав правду — літак закладав величезне коло над містом на превелику втіху публіки. Знову підлітали догори шапки, знову закладало вуха від свисту та радісного галалакання, знову хлопчаки дерлися один одному на плечі й вимахували руками в наївному бажанні бути поміченими пілотом. Хтозна, чи бачив той оці зусилля: аероплан зовсім не реагував на пристрасті внизу й незабаром — після

повного кола над містом — вирівнявся та почав набирати висоту, віддаляючись на північ, у бік Заріччя.

— Оце й уся забава, — підсумував Славатій, коли літак перетворився на невиразну цятку на горизонті. Він запалив погаслу цигарку й зі смаком затягнувся ядучим димом. — Але ж ловко, шельма, летів!

— Цікаво, яка в нього була швидкість? — Яків і досі вдивлявся в крайнебо, хоча від аероплана там не залишилося й сліду.

— Та, — кинув двірник, — усеньке місто облетіти за кілька хвилин, то добре треба мчати.

— Як ви гадаєте, Славатію Мироновичу, — Яків нарешті обернувся до двірника, — міг то бути, до прикладу... австрійський шпигун?

— Хто? — витріщився Славатій. — Ви оце зараз серйозно, Якове Соломоновичу? Чи на кпини берете?

— Абсолютно серйозно. Міг би це просто зараз бути шпигун з-за кордону?

— А за чим у нас шпигува... — почав був двірник, але відразу ж затнувся.

Яків терпляче чекав на відповідь.

— А й справді... — по хвилі вражено промовив Славатій. — Що ми йому зробимо, навіть якби й знаття, що то австріяк? Шапкою кинемо?

— Ну, теоретично, можна було би підняти у повітря власний аероплан.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

Рекомендована література

[Книга в камені](#)

Перейти до категорії
Детективи

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ